

NEPROLIFERAREA ARMELOR NUCLEARE,
MĂSURĂ DE CONSOLIDARE
A SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE

TEODOR FRUNZETI*

Abstract. *Proliferation of the weapons of mass destruction is one of the major threats of the new international security environment. The revolution in the military affairs, globalization and non-state actors complicate the strategic equation in front of the members of the international community, that are determined to ensure the general security and an stable, international system. In this context, The Nuclear Non-Proliferation Treaty is the keystone of the efforts undertaken to combat this dangerous scourge.*

Keywords: *non-proliferation of the weapons of mass destruction, The Nuclear Non-Proliferation Treaty, the concept of proliferation.*

Proliferarea armelor de distrugere în masă reprezintă una dintre amenințările majore ale noului mediu internațional de securitate. Revoluția în afacerile militare, globalizarea accelerată și actorii nonstatali complică ecuația strategică aflată în fața membrilor comunității internaționale, decizi să asigure securitatea generală și un sistem internațional stabil. În acest context, alături de cooperarea bilaterală Statele Unite — Federația Rusă, Tratatul de Neproliferare Nucleară (NPT) constituie cheia de boltă a demersurilor întreprinse pentru combaterea acestui periculos flagel. Preluarea președinției Comitetului Pregătitor al Conferinței de evaluare reprezintă o ocazie pentru România de a contribui la realizarea unui cadru viabil de discuții pentru găsirea de soluții pragmatice. Pentru a înțelege importanța regimului neproliferării, este necesară o trecere în revistă a subiectelor, contextului și a evoluțiilor previzibile din domeniu, într-o abordare tematică. După o necesară clarificare conceptuală, vor fi detaliate consecințele proliferării, precum și contribuția adusă de NPT în combaterea acestui fenomen.

Conceptul de proliferare

Armele nucleare au transformat aspecte importante ale sistemului relațiilor internaționale, din 1945 încoace. Ele se disting prin capacitate de distrugere ma-

* General-locotenent, prof. univ dr., comandant-rector al Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București.

sivă, rapiditate de transport, efecte multiple (putere explozivă, iradiere), dificultăți importante de contracarare. Dezvoltarea lor constituie un aspect al cursei înarmărilor, fenomen fundamental al modernității, prin care o serie de revoluții științifico-tehnice și în afacerile militare s-au alăturat obișnuitelor divergențe de interese dintre state și alți actori, într-un amestec cu un potențial destabilizator¹. Prin efectele de interacțiune, se poate aprecia că au crescut costurile unui conflict global la un nivel atât de ridicat, încât probabilitatea izbucnirii să se apropie de zero. Cu toate acestea, descurajarea nucleară are limite, odată ce numărul deținătorilor sporește, ceea ce a făcut necesară adoptarea de tratate privind controlul armamentelor și dezarmarea².

Conceptul proliferării poate fi definit ca „dezvoltarea de către un stat sau o grupare, prin mijloace și tehnologii proprii, a armei nucleare și/sau a vectorilor nucleari ori achiziționarea acestora de la state care deja le dețin”³. După cum se observă, avem de-a face cu două aspecte. Primul se referă la răspândirea tehnologiei și a armamentului prin creșterea numărului actorilor, ceea ce în literatura de specialitate este cunoscut ca „proliferare orizontală”. Al doilea privește ameliorarea calității sau sporirea numerică a arsenalelor unităților sistemului internațional care deja dețineau acest tip de arme⁴. Deci, avem de-a face cu mai mulți deținători și cu ameliorarea mijloacelor.

Detaliind puțin, putem delimita două aspecte, explozivii nucleari și vectorii de transport, îndeosebi rachetele balistice. Specialiștii organizației Bulletin of Atomic Scientists apreciază că există aproximativ 17 000 de focoaie nucleare în lume, peste 90% dintre acestea fiind deținute de SUA și Federația Rusă⁵. Lor li se alătură alte șase țări confirmate, China, Marea Britanie, Franța, India, Pakistan, Coreea de Nord, în timp ce Israelul este considerat informal al nouălea membru al clubului⁶. India, Pakistanul și Israelul nu au semnat NPT, Coreea de Nord a denunțat prevederile documentului, iar Iranul face obiectul unor discuții complexe începând din anul 2003, fiind considerat că a încălcat o parte a regulilor, ascunzând elemente ale programului nuclear⁷.

Vectorii preferați de transport la țintă sunt rachetele balistice, dificil de interceptat, cu baza la sol cărora li se adaugă aviația de bombardament, submarinele, rachetele de croazieră ș.a.m.d. Circa 27 de țări dețin asemenea mijloace de transport la țintă, care pot fi utilizate inclusiv în cadrul unor programe nucleare militare, conform unui studiu american recent⁸. De asemenea, un rol important

¹ Colin S. Gray, *Another Bloody Century: Future Warfare*, London, Phoenix, 2006, p. 152.

² Pe larg în Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin Press, 1983.

³ Andrei Miroiu, Simona Soare, „Război și securitate nucleară”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Iași, Polirom, 2006, p. 299.

⁴ Hans M. Kristensen, Robert S. Norris, „Global Nuclear Weapons Inventories, 1945-2013”, *Bulletin of Atomic Scientists*, 2 septembrie 2013.

⁵ Vezi Teodor Frunzeti, „Cuvânt înainte”, în Rodica Dinulescu, *Argumentul nuclear în politica externă a statelor*, Iași, Institutul European, 2011, p. 17; Mihai Zodian, „Proliferarea armelor de distrugere în masă”, în Daniel Biro, *Relațiile Internaționale Contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Iași, Polirom, 2013, p. 120.

⁶ R. Dinulescu, *op. cit.*, p. 18.

⁷ M. Zodian, *op. cit.* p. 127.

⁸ Henry D. Sokolski, „Overview”, în Henry D. Sokolski (coord.), *The Next Arms Race*, Strategic Studies Institute, 2012, p. 11.

este deținut de aspectul industrial, instalațiile de îmbogățire a uraniului și de re-procesare a plutoniului⁹. Lor li se adaugă situația depozitelor de uraniu natural și posibilitatea devierii resurselor folosite în programele civile¹⁰. Putem afirma că proliferarea nucleară se dovedește a fi un fenomen complex, care necesită abordări multiple.

Rezumând, proliferarea cuprinde atât dobândirea de armamente nucleare de către noi actori, cât și îmbunătățirea arsenalelor. Fenomenul se referă la focoasele nucleare, pe bază de fisiune sau fuziune, și la vectori, rachete balistice, aviație, submarine etc. Reprezintă o formă de cursă a înarmării și se leagă de tema mai amplă a impactului tehnologiei asupra societăților moderne. Capacitatea distructivă, efectele multiple, rapiditatea de lovire sau dificultatea evitării au condus la instaurarea descurajării nucleare, prin care un nou război mondial a devenit improbabil. Rolul armelor nucleare este de a „bloca” arme nucleare sau eventual de a fi folosite în situații de maximă urgență.

Proliferarea nucleară și mediul internațional de securitate

Consecințele pierderii controlului asupra proliferării nucleare se pot dovedi fatale pentru specia umană. Descurajarea nucleară nu poate fi un panaceu pentru soluționarea oricărui potențial conflict general. Definită ca „amenințarea cu represalii pentru a convinge un actor să nu adopte o anumită politică”¹¹, ea implică un aspect psihologic esențial, influențat prin intermediul avertizării. Deci, ea trebuie să fie credibilă și să provoace teamă în mod reciproc pentru a asigura pacea. Or, acest lucru este dificil de garantat într-o lume cu prea mulți deținători de arme aflați în relații potențial ostile. Ajunge să ne imaginăm un Orient Mijlociu instabil în care toate puterile regionale s-ar amenința cu arme nucleare.

De asemenea, nu putem exclude alte considerații. Erori de calcul, accidente, timp de decizie redus, coerența instituțională pot face ca un conflict nuclear să izbucnească chiar dacă nimeni nu dorește acest lucru¹². Au fost înregistrate mai multe situații în care o criză putea fi scăpată de sub control în mod neintenționat¹³. În anumite situații, se poate ca din rațiuni de politică internă elemente ale arsenalelor să fi fost în primejdie¹⁴. Mihail Gorbaciov a pierdut controlul asupra codurilor nucleare în timpul puciului din anul 1991; lansarea unei rachete meteorologice norvegiene era cât pe-aici să fie interpretată ca începutul unui atac, iar fostul președinte american Bill Clinton și-a pierdut cardul de autentificare¹⁵. Descurajarea dintre marile puteri și capacitatea lor de acțiune sunt limitate de

⁹ Mihai Zodian, *op. cit.*, p. 121.

¹⁰ Ciprian-Beniamin Benea, *Nuclearul. Climă, energie și război*, Iași, Institutul European, 2011, pp. 52-64.

¹¹ *Ibidem*, p. 123

¹² General-maior Corneliu Soare, *Războiul și politica în epoca contemporană*, București, Editura Militară, 1986, pp. 36-38; p. 157.

¹³ Bruno Tertrais, „The Unexpected Risk: The Impact of Political Crises on the Security and Control of Nuclear Weapons”, în Henry Sokolski, Bruno Tertrais (coord.), *Nuclear Weapons Security Crises: What Does History Teach?*, SSI, Carlisle, 2013, pp. 7-12.

¹⁴ Pe larg în H. Sokolski, B. Tertrais (coord.), *op. cit.*

¹⁵ Bruno Tertrais, *op. cit.*, pp. 10-11.

proliferarea arsenalelor nucleare, ceea ce, dincolo de restricții aduse politicilor externe, pot contribui la o intensificare a cursei înarmărilor potențial destabilizatoare.

Pe termen mediu și lung, existența unor regiuni instabile din punct de vedere politico-militar și relațiile ambigue dintre actorii majori pe plan internațional pot conduce la creșterea numărului de deținători. Nu sunt numai vești proaste. Ucraina, Belarus și Kazahstanul au acceptat transferul tehnicii moștenite de la fosta Uniune Sovietică către Federația Rusă, Africa de Sud și-a distrus arsenalul, Brazilia și Argentina au abandonat programele competitive. China și Franța au aderat la NPT, consolidând normativ regimul iar Statele Unite și Federația Rusă și-au redus masiv cantitățile imense de focoașe și vectori.

Cu toate acestea, persistă focare de criză și conflict. Disputele referitoare la programul nuclear iranian nu au condus la rezultate clare, negocierile înregistrând o serie de blocaje. Totuși, venirea la putere a președintelui Hassan Rouhani în august 2013 a trezit noi speranțe legate de o soluție pașnică. La doi ani după așa-numita „Primăvară arabă”, situația pe plan regional rămâne încă încordată, Siria s-a prăbușit într-un război civil, viitorul Egiptului nu este sigur, în Irak mai au loc atentate sinucigașe. Cazul Siriei sugerează că spectrul folosirii armelor de nimicire în masă în general poate trezi reacția opiniei publice internaționale, chiar după disputele referitoare la intervenția din Irak, în anul 2003, dar că dezarmarea rămâne controversată. Coreea de Nord a fabricat o serie de arme, a recurs la teste și s-a retras din NPT.

Globalizarea și apariția unor actori transnaționali complică ecuația proliferării nucleare. Dacă în timpul Războiului Rece, accentul era pus pe politicile statelor și pe disputele dintre ele, acum alți actori internaționali pot juca un anumit rol în acest domeniu, odată cu dezvoltarea facilităților de transport și informare. Atentatele din 11 septembrie 2001 și evenimentele ce au urmat au ridicat spectrul terorismului nuclear sau radiologic, ca o amenințare la adresa securității mondiale care nu trebuie neglijată. Astfel, dificultățile sporesc în calea eforturilor de cooperare pentru combaterea acestui fenomen.

Revoluția în afacerile militare a permis reduceri masive ale arsenalelor superputerilor și a contribuit la consolidarea descurajării nucleare, diferența dintre nivelurile de escaladare ale unui conflict potențial devenind mult mai clară, reducând riscurile unor conflicte majore accidentale. Alături de îmbunătățirea climatului relațiilor dintre marile puteri, comparativ cu perioada Războiului Rece, schimbarea a contribuit decisiv la asigurarea unei mai mari stabilități pe plan mondial. Concomitent, transformarea indusă de RMA a avantajat ofensiva și a făcut armele nucleare atrăgătoare pentru puterile regionale sau actorii majori dezavantajați din punct de vedere tehnologic, alături de recursul la formele de acțiune asimetrice¹⁶.

Combaterea proliferării nucleare rămâne o preocupare fundamentală a comunității internaționale. Creșterea numărului posesorilor, în conjuncție cu crize, erori, probleme interne sau lideri iraționali, poate conduce la un dezastru ale cărui consecințe sunt greu de imaginat pe termen lung. Deși s-au înregistrat anu-

¹⁶ Colin S. Gray, *Another Bloody Century: Future Warfare*, London, Phoenix, 2006.

mite progrese, ca în cazul fostelor republici sovietice, al Americii de Sud, Libiei sau Africii de Sud post-apartheid, fenomenul răspândirii tehnologiilor atomice a continuat cu Coreea de Nord, în timp ce criza iraniană este în curs de desfășurare. În anul 1991 a fost descoperit programul nuclear al Irakului și divergențele din 2003 încă mai influențează percepțiile opiniei publice. Actori transnaționali pot folosi sau comercializa arme și componente nucleare, o posibilitate tratată și de Rezoluția Consiliului de Securitate numărul 1540 din 2004.

Controlul proliferării nucleare

După cum ne amintea Colin Gray, „trăim într-o civilizație tehnologică“, în care cunoștințele și mijloacele se răspândesc ușor¹⁷. În același timp, chiar dacă au apărut actori de tip nou, sistemul internațional rămâne unul în care lipsește o autoritate cu dreptul și capacitatea de a face legea pentru toți membrii acestuia¹⁸. Aceste două condiții creionează chestiunea proliferării nucleare: din punct de vedere științific și tehnic nu există secrete, iar din cel politic-militar putem identifica o serie de stimuli care pot încuraja fenomenul, cu consecințe negative pentru toată lumea. Ce-i de făcut?

Îndeobște se face distincție între controlul armamentului și dezarmare. Primul termen sugerează că rivalitatea tehnologică dintre state poate fi „îmblânzită“ pentru a se evita consecințele dezastruoase ale unui război global. Cel de al doilea se fundamentează pe speranța că statele și indivizii vor abandona arsenalele sau doar unele categorii. Ambii termeni apar în discuția despre tehnologia nucleară și au reprezentat modalități utile pentru asigurarea păcii și securității la nivel internațional, cu toate acestea, nici conceptele, nici practicile pe care le inspiră nu sunt lipsite de ambiguități.

Controlul armamentului presupune conștientizarea unui interes comun minimal al competitorilor, cel de a nu se distruge în mod reciproc. Se poate considera că merge împreună cu coexistența pașnică și descurajarea. În același timp, amplificarea ostilității, deși limitată de „balanța terorii“, poate duce la neîncrederea în tratate și la eșecul parțial al controlului armamentelor. Deseori, perioadele de avans al reglementărilor sunt urmate de crize ale regimurilor de securitate. În același timp, îndeosebi după încheierea Războiului Rece, deși criticat dur, conceptul și-a păstrat relevanța¹⁹.

De cealaltă parte, dezarmarea ridică o serie de probleme diferite. Ca idee, este fezabilă îndeosebi atunci când nu există probleme de securitate majore, nici temeri referitoare la viitorul apropiat. În absența unei puternice instituționalizări, dificultățile întâmpinate în calea realizării sale sporesc în mod exponențial. Amenințările de securitate au continuat să apară, iar prudența sau obiectivele de anvergură au limitat renunțarea la armamente. În același timp, spectrul anihilării reciproce ridică grave probleme morale, deci dezarmarea trebuie să rămână mă-

¹⁷ *Ibidem*, p. 127.

¹⁸ Vezi Mihai Zodian, *op. cit.*, p. 119.

¹⁹ *Idem*, pp. 119-124.

car ținta finală a întregului proces de negociere, din cadrul NPT și în sens general, pe termen lung²⁰.

Cele două concepte indică și scopuri, dar și o serie de structuri politico-militare și practici, formate pentru realizarea lor. Avem în vedere în principal tratate, organizații internaționale, grupuri informale, negociere, control tehnologic, persuasiune politică, garanții de securitate, inclusiv managementul crizelor și al conflictelor având o influență asupra neproliferării. Aceste mijloace au un caracter politic, deci sunt supuse și ele fluctuațiilor, conflictelor pentru influență și poziții, dar și idealismului specifice domeniului. Din acest motiv sunt importante evaluările periodice, negocierile constante și comunicarea, care permit depășirea diferențelor și acoperirea spațiului dintre finalități și rezultate.

Normele și instituțiile ridică și problema dificilă a sancționării, în contextul existenței unei pluralități de actori autonomi. Deși statele tind să respecte legile, problema poate deveni acută dacă o minoritate le încalcă fără a suporta consecințe majore. Aici este avut în vedere inclusiv riscul de a delegitima, pe termen lung, tot regimul de securitate. Din aceste rațiuni, alături de schimbările de percepție de după 11 septembrie 2001 și unele divergențe dintre actorii majori, a crescut în popularitate termenul de contraproliferare²¹, cuprinzând mijloacele militare pentru controlul difuziunii tehnologiilor nucleare cu caracter militar. Aici au fost incluse acțiuni preemptive, preventive, de control al transporturilor etc.²² Puterea armată poate juca un rol de sprijin al regimului și a contribuit la demascarea rețelei coordonate de Abdul Q. Khan, dar controversale legate de utilizarea sa, consecințele conflictului din Irak și preocuparea crescândă pentru costurile bugetare îi reduc din utilitate²³.

Difuziunea tehnologiei nucleare necesită un răspuns eminent politic, în condițiile în care forța militară poate fi folosită pentru compensarea eternei dileme a sancțiunilor. Controlul armamentelor poate stabiliza cursele înarmărilor, dar este vulnerabil în situațiile de intensificare a sentimentelor de ostilitate. Dezarmarea poate aduce o contribuție, mai ales ca ideal pe termen lung, de orientare a demersurilor depuse în domeniu. În același timp, avem de-a face cu o tehnologie cu caracter dual, ale cărei fundamente teoretice sunt accesibile oricui. Reiese că proliferarea trebuie combătută, pe termen lung, printr-o combinație de mijloace, în care caracterul multilateral al eforturilor joacă un rol fundamental, fără a neglija utilizarea forței, dacă este cazul.

Neproliferarea, abordarea bilaterală

Regimurile internaționale, îndeosebi cele de securitate, tind să fie influențate de intențiile și acțiunile marilor puteri, deoarece resursele masive aflate la dispoziția acestora le sporesc influența fie asupra percepțiilor, fie asupra capacităților, fie a intereselor altor unități ale sistemului internațional. Din acest motiv, odată

²⁰ *Ibidem*.

²¹ John Baylis, Mark Smith, „The Control of Weapons of Mass Destruction“, în John Baylis, James Wirtz, Colin S. Gray, Eliot Cohen, *Strategy in the contemporary world*, Oxford University Press, 2007, p. 240.

²² *Ibidem*, pp. 240-248.

²³ *Ibidem*.

cu intensificarea interacțiunilor la nivel global, ele capătă și un rol de administrare, de ordonare a relațiilor, pentru asigurarea unei minime colaborări, în absența unei autorități mondiale. Existența armelor nucleare și principiile descurajării garantează acum existența unui interes potențial comun, cel de coexistență²⁴.

Deși se bucură de autonomie funcțională, domeniul nuclear este influențat, la rândul său, de contextul politic internațional, îndeosebi de percepțiile reciproce și de relațiile de putere între actorii majori. Descurajarea, controlul armamentelor și dezarmarea nu sunt legi naturale, ci se referă la practici și concepții politice, iar realizările și eșecurile în domeniile respective depind de intențiile și comportamentul unităților sistemului²⁵. În practică, acest lucru înseamnă că nu putem izola zona tematică de evoluțiile politice, cel puțin nu în întregime. Interesului comun i se adaugă fluctuațiile relațiilor, atitudinilor, chiar și accidentalul.

Criza rachetelor din Cuba a reprezentat un moment de cotitură în evoluția domeniului nuclear. Aflate la limita prăpastiei, Statele Unite și Uniunea Sovietică au conștientizat importanța unor contacte directe, regulate, care să asigure satisfacerea interesului comun al supraviețuirii. „Telefonul roșu“, Tratatul referitor la interzicerea parțială a testelor nucleare, au fost urmate de renunțarea la doctrina politică a represaliilor masive în favoarea distrugerii reciproc asigurate, în general și a riposteii flexibile, în cadrul NATO. Cele două superputeri au extins acest început prin acordurile SALT I și II (1972, 1979), care introduceau limite cantitative ale cursei înarmării. Din acest context de cooperare a făcut parte și semnarea Tratatului de neproliferație nucleară, cele două abordări bi și multilaterale fiind legate în mod fundamental²⁶.

Restricționarea a fost urmată de reducere, prin acordurile START I și II, SORT și Noul START²⁷. Conform celui din urmă tratat, Statele Unite și Federația Rusă se angajau să dețină maxim 700 vectori strategici și 1 550 focoase desfășurate, până în anul 2018²⁸. Tratatul de control al armamentului au fost influențate de diverse evenimente, ca invazia sovietică în Afganistan, din anul 1979 sau disputele referitoare la scutul anti-rachetă, dar elementele de bază ale problemei au rămas în linii mari la fel. Cum dilema securității, persistența incertitudinilor într-un sistem fără o autoritate centrală, rămâne în vigoare, iar tehnologiile nucleare continuă să joace un rol, o dezarmare completă este improbabilă, cel puțin pe termen mediu, ceea ce nu exclude reduceri masive ale arsenalelor celor două mari puteri. Zecile de mii de focoase din timpul Războiului Rece proveneau din redundanța necesară evitării unui atac-surpriză, strategiile de contraforță, politica instituțională și din climatul politic, or ele nu mai sunt necesare în asemenea cantități, odată cu prăbușirea comunismului sau revoluția în afaceri militare, pe lângă o justificată temere în rândul opiniei publice²⁹.

²⁴ Raymond Aron, *Penser la guerre, Clausewitz*, Paris, Gallimard, 1976; Thomas Schelling, *Strategia conflictului*, București, Integral, 2000. Vezi și Mircea Malița, *Tablouri din Războiul Rece*, București, C.H. Beck, 2007.

²⁵ Kenneth Waltz, *Teoria politicii internaționale*, Iași, Polirom, 2006.

²⁶ Vezi Henry Kissinger, *Diplomația*, București, All, 1999.

²⁷ Mihai Zodian, *op. cit.*, p. 126.

²⁸ *** New START, <http://www.state.gov/t/avc/newstart/> (accesat octombrie 2013).

²⁹ Vezi și *** „Nuclear Posture Review 2010“, Departamentul american al Apărării, <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> (accesat octombrie 2013).

În concluzie, aplicarea teoriilor controlului armamentelor și dezarmării depinde, în mare parte, de atitudinea și de acțiunile întreprinse de marile puteri. Resursele de forță, statutul internațional și abilitățile de coordonare le asigură o funcție decisivă în definirea regimurilor de securitate. Cu cât se reduc mai mult arsenalele american și rus, cu atât legătura dintre abordările bilaterale și multilaterale ale proliferării devine mai importantă, inclusiv cu ceilalți posesori ai armelor nucleare sau țări ce au dezvoltat capacități industriale atomice civile.

Semnificația Tratatului de Neproliferare Nucleară

Ca set de practici, multilateralismul se întâlnește în mai multe forme în domeniul nuclear. Regimului neproliferării, centrat în jurul Agenției Internaționale pentru Energia Nucleară (AIEA), i se adaugă Uniunea Europeană prin Euratom, Grupul furnizorilor nucleari, norme propuse sau aflate în vigoare despre rachete balistice, testări, zone denuclearizate, materiale fisionabile etc. Esențială este existența unui sistem care să garanteze utilizarea tehnologiilor în scopuri pașnice, îndeosebi activitățile legate de îmbogățirea uraniului și reprocesarea plutoniului, un aspect important și pentru România, stat posesor al unei industrii nucleare civile.³⁰

Un rol fundamental în combaterea difuziunii „armei absolute”, îi aparține Tratatului de Neproliferare Nucleară, orientat spre aspectul orizontal al fenomenului. Regimul bazat pe acest important document a fost dur criticat, în condițiile creșterii temerilor legate de „statele bandit” și de eventualitatea terorismului nuclear. Prima acuzație se referea în principal la inspecții și la sancțiuni, a doua, la natura statocentrică. Cu toate acestea, există aproximativ 30 de state cu industrie nucleară civilă și 56 cu reactoare de cercetare, iar majoritatea lor nu au ales opțiunea militară³¹. În consecință, criticile la adresa eficienței tratatului, deși pot fi adevărate în anumite contexte, nu se pot generaliza în mod excesiv.

Semnat în anul 1968, documentul prevede o separare între puterile nucleare (NWS) și celelalte state. Primele se angajează să nu prolifereze orizontal și să negocieze cu „bună credință”, dezarmarea „la o dată apropiată”³². Prin această prevedere, sunt legate în mod formal combaterea difuziunii între state cu cea verticală, exemplificată de tratatele SALT sau START. Spre deosebire de cele din urmă, NPT reprezintă o aplicare a multilateralității. Trebuie neapărat să remarcăm că tratatul consacră juridic obligativitatea renunțării la armamente, chiar dacă detaliile nu sunt precizate³³. Acest lucru reflectă și consacrarea unei atitudini de respingere a absurdului unui eventual conflict nuclear. Deci, o primă contribuție a NPT la asigurarea stabilității mediului internațional de securitate poate

³⁰ Teodor Chirică, „Europa nucleară, un paradox!”, Olivia Comșa, „Safety and Security Culture Beyond EU Borders”, Ramona Feraru, „Seniorii energiei”, interviu cu academicianul Marius Peculea, *Geopolitica*, nr. 2/2013. Vezi și Liliana Mincă, *Controlul exporturilor strategice, instrument de stabilitate și securitate*, București, Editura Militară, 2009.

³¹ *** „Nuclear Power in the World Today”, World Nuclear Association, <http://www.world-nuclear.org/info/Current-and-Future-Generation/Nuclear-Power-in-the-World-Today/#.Um4UFVNicwo>, (accesat octombrie 2013); Ciprian-Beniamin Benea, *Nuclearul. Climă, energie și război*, Iași, Institutul European, 2011, p. 52.

³² Mihai Zodian, *op. cit.*, p. 126.

³³ Ciprian-Beniamin Benea, *Nuclearul. Climă, energie și război*, Iași, Institutul European, 2011, p. 179.

fi considerată îmbunătățirea regulilor și procedurilor referitoare la abandonarea cursei înarmărilor. Chiar dacă în realitate speranțele nu s-au materializat decât parțial, rămâne încă o formă de legitimitate destul de importantă.

Statele nenucleare (NNWS) promit să nu urmărească dobândirea de arme nucleare, au dreptul de a-și dezvolta industrii civile și acceptă autoritatea Agenției Internaționale pentru Energia Atomică (AIEA). Aceasta din urmă se ocupă cu monitorizarea și inspectarea, dar nu are putere de sancțiune, capacitate ce revine Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite. Inițial, statele declarau obiectivele nucleare și Agenția le supraveghea, însă după descoperirea programului secret al Irakului s-a trecut la un nou model, ce prevedea anchete-surpriză și extinderea atribuțiilor inspectorilor internaționali. Din regim face parte și sistemul de evaluări periodice, care joacă un rol deloc de neglijat în asigurarea unui climat politic necesar funcționării tratatului, inclusiv prin concilierea diverselor conflicte de interese.

Distincția dintre puterile nucleare și celelalte state a fost însoțită de o serie de dispute, primele fiind deseori suspectate că formează un oligopol sau directorat, fiind vorba despre aceleași state care au veto în Consiliul de Securitate, fără a avea intenția de a renunța la arsenale în întregime. Aici avem de-a face cu una dintre cele mai des întâlnite critici la adresa tratatului, pe lângă cea referitoare la sancțiuni. Chiar dacă diviziunea poate fi arbitrară din punct de vedere moral, o dezarmare instantanee nu era probabilă. În consecință, un minim spirit practic sugerează că, ținând cont de riscurile implicate de proliferare și de faptul că destul de multe state dețin potențialul de a le fabrica, un set de reguli care să restricționeze amploarea fenomenului era oricum necesar. Fie și măcar pentru a semnaliza că difuziunea armelor nu este o activitate recomandabilă, a elimina unele incertitudini și a avea o imagine cât de cât convingătoare asupra fenomenului.

A treia mare contribuție a tratatului se relevă în sistemul de inspecții. AIEA deține legitimitate tehnică, pe baza competenței personalului și a neutralității politice. Ca atare, este mai ușor pentru o organizație internațională să obțină informații de pe teren decât pentru toate statele interesate folosind mijloace proprii. În condițiile în care nonintervenția reprezintă una dintre normele sistemului internațional, orice poziție a unui stat poate fi privită cu suspiciune. De asemenea, nu trebuie excluse erorile de interpretare sau de colectare a datelor. După cum s-a demonstrat, AIEA nu este imună la greșeli, dar beneficiază de un capital politic și de imagine, alături de capacități tehnice deloc de neglijat.

NPT a ajuns un fragment esențial al unui sistem evolutiv de norme, ce include alte regimuri, cum ar fi cele referitoare la rachetele balistice sau la controlul exporturilor, dar și garanții de securitate. Tratatul contribuie la menținerea climatului politic și a interesului referitor la combaterea proliferării, inclusiv prin sistemul conferințelor de evaluare. În ultimă instanță, voința și reprezentările decidenților sunt fundamentale, mai ales în condițiile în care sancționarea și direcția politică de ansamblu aparțin actorilor majori³⁴. Și nu numai atitudinea marilor puteri este avută în vedere pentru combaterea proliferării, ci este necesar și sprijinul celorlalte state cu potențial nuclear.

³⁴ *Ibidem*.

Concluzii

Proliferarea nucleară continuă să reprezinte o amenințare la adresa securității naționale și internaționale. Comparabil cu potențialul tehnic și numărul actorilor internaționali, putem aprecia că cele mai mari temeri nu au fost justificate, mai ales după semnarea tratatului, în anul 1968. Unele state au renunțat fie la programe, fie la arme. Cu toate acestea, schimbările din mediul de securitate, reducerea costurilor, accesul la informație, dezvoltarea comunicațiilor, transporturilor și a schimburilor comerciale fac tehnologia mai accesibilă. În același timp, apar actori nonstatali, iar unele probleme de securitate se pot agrava.

Tratatul de Neproliferare Nucleară a adus o contribuție decisivă la menținerea securității internaționale. Deși alături de tratat există și măsuri militare sau tipuri de cooperare cu un caracter mai puțin formalizat, documentul rămâne esențial. El întrunește trei funcții unice: regulativă, diplomatică și tehnică. Documentul a subliniat amenințarea la adresa comunității internaționale și a jucat un rol deloc de neglijat în definirea de norme și percepții. Astfel, a răspuns unei nevoi fundamentale, reducerea incertitudinii, căutarea unei căi de ieșire dintr-o situație dificilă și chiar dacă pot exista conflicte de interese, actorii internaționali au o grilă, un fundament normativ comun.

Deci, simbolizând o voință politică și o speranță, acest tratat a oferit un model conceptual și practic pentru stoparea proliferării. Proliferarea verticală și cea orizontală sunt direct legate, ca și controlul armamentelor și dezarmarea. Tratatul a definit o modalitate de control al difuziunii tehnologiei nucleare militare și a creionat unele metode pentru realizarea obiectivului. El oferă un criteriu de demarcare a conduitei acceptabile referitoare la acest tip de tehnologie și cel puțin de a identifica încălcările, eventual de a sugera reacții. Rămân încă dispute referitoare la fiabilitatea sistemului de inspecții, la dilema sancțiunilor și la efectele conflictelor politice în sens general.

BIBLIOGRAFIE

- *** New START, <http://www.state.gov/t/avc/newstart/> (accesat octombrie 2013);
- *** „Nuclear Posture Review 2010“, Departamentul american al Apărării, <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> (accesat octombrie 2013);
- *** „Nuclear Power in the World Today“, World Nuclear Association, <http://www.world-nuclear.org/info/Current-and-Future-Generation/Nuclear-Power-in-the-World-Today/#.Um4UFVNicwo>, (accesat octombrie 2013);
- Aron, Raymond, *Penser la guerre, Clausewitz*, Paris, Gallimard, 1976;
- Baylis, John, Mark Smith, „The Control of Weapons of Mass Destruction“, în John Baylis, James Wirtz, Colin S. Gray, Eliot Cohen, *Strategy in the contemporary world*, Oxford University Press, 2007;
- Benea, Ciprian-Beniamin, *Nuclearul. Climă, energie și război*, Iași, Institutul European, 2011;
- Chirică, Teodor, „Europa nucleară, un paradox!“, în *Geopolitica*, nr. 2/2013;
- Comșa, Olivia, „Safety and Security Culture Beyond EU Borders“, în *Geopolitica*, nr. 2/2013;
- Feraru, Ramona, „Seniorii energiei“, interviu cu academicianul Marius Peculea, în *Geopolitica*, nr. 2/2013;

- Freedman, Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy*, St. Martin Press, 1983;
- Gray, Colin S., *Another Bloody Century: Future Warfare*, London, Phoenix, 2006;
- Kissinger, Henry, *Diplomația*, București, All, 1999;
- Kristensen, Hans M., Robert S. Norris, „Global Nuclear Weapons Inventories, 1945-2013“, *Bulletin of Atomic Scientists*, 2 septembrie 2013;
- Malița, Mircea, *Tablouri din Războiul Rece*, București, C.H. Beck, 2007;
- Mincă, Liliana, *Controlul exporturilor strategice, instrument de stabilitate și securitate*, București, Editura Militară, 2009;
- Miroiu, Andrei, Simona Soare, „Război și securitate nucleară“, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Iași, Polirom, 2006;
- Soare, Corneliu, *Războiul și politica în epoca contemporană*, București, Editura Militară, 1986;
- Sokolski, Henry D., „Overview“, în Henry D. Sokolski (coord.), *The Next Arms Race*, Strategic Studies Institute, 2012;
- Tertrais, Bruno, „The Unexpected Risk: The Impact of Political Crises on the Security and Control of Nuclear Weapons“, în Henry D. Sokolski, Bruno Tertrais (coord.), *Nuclear Weapons Security Crises: What Does History Teach?*, SSI, Carlisle, 2013;
- Frunzeti, Teodor „Cuvânt înainte“, în Rodica Dinulescu, *Argumentul nuclear în politica externă a statelor*, Iași, Institutul European, 2011;
- Waltz, Kenneth, *Teoria politicii internaționale*, Iași, Polirom, 2006;
- Zodian, Mihai, „Proliferarea armelor de distrugere în masă“, în Daniel Biro (coord.), *Relațiile Internaționale Contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Iași, Polirom, 2013.